

А.М. КАБДУЛШАРИПОВА,¹

Э.ғ.к., доцент.

С.Н. СУЙЕУБАЕВА,¹

Э.ғ.к., доцент.

М. СЫРЫМБЕК,¹

оқытушы.

Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан
мемлекеттік техникалық университеті¹

АЙМАҚТЫҢ АЗЫҚ-ТҮЛІКТІК ҚАУІПСІЗДІГІН БАҒАЛАУ

Аңдатпа

«Азық-түлік қауіпсіздігі» түсінігі ғылыми айналымда, экономикалық қауіпсіздік түсінігімен қатар берік орынға ие екендігі кеңінен танылған. Азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейі көрсеткіштер жиынтығымен бағаланады, олардың ішіндегі ең маңыздылары: халықтың әртүрлі санаттары үшін азық-түліктің физикалық және экономикалық қолжетімділік деңгейі; тұтынылатын ресурстардың сапасына, рационның құрамдас бөліктерінде және физиологиялық қажеттіліктеріне қанағаттану дәрежесі. Азық-түлік қауіпсіздігі және онымен қамтылуының проблемасы шешілуі жүйелік талдауды және орын алған қиындықтан шығу жолдарын іздеуді қажет етеді. Мұнда алға қойылып отырған проблема мемлекет деңгейінде, сондай-ақ жекеленген өңірлер деңгейінде азық-түлік қауіпсіздігінің аймақтық тұжырымдамаларын жасау шегінде де қарастырылуы тиіс. Мақалада аймақтың азық-түлік қауіпсіздігінің физиологиялық компонентін бағалау үшін қолданбалы зерттеулер жүргізілді. Елдің индустриалды дамыған өңірлеріндегі тұрғындарының өмір сүруін қамтамасыз ететін негізгі өнімдері бойынша аталған көрсеткіш деңгейін өлшеу азық-түлікпен қамтылудың және халық табысының динамикалары әртүрлі статистикалық бақылаулар негізінде жүзеге асырылды. Авторлармен аймақтық ерекшеліктерді ескере отырып, Қазақстан Республикасының барлық өңірлерінде қолдануға болатын облысшілік өңірлердің деректері негізінде талдаудың графикалық және статистикалық әдістері қолданылды. Халықтың өңірлік деңгейде азық-түлік қауіпсіздігінің экономикалық құрамдас бөліктерін зерттеу нәтижелері елдің басқару органдарына нақты бағыттарды, мақсатты және уақыттық параметрлерді беруге мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, өңір, табыстар, халық, тұтыну нормасы, талдау, сапа.

Азық-түліктік қауіпсіздік деңгейі бірқатар көрсеткіштер кешенімен бағаланады, олардың ішіндегі маңыздылары: халықтың әртүрлі санаттары бойынша азық-түліктің физикалық және экономикалық қолжетімділік деңгейі; тұтынылатын ресурстардың сапасы, құрамдастарында және рационның энергетикалық құрамында физиологиялық қажеттіліктердің қанағаттандырылу дәрежесі.

Агро тағамдық кешен мен бәсекеге қабілетті өнім өндірудің тиімді жүйесін қалыптастыру негізінде облыс тұрғындарын азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету мақсатын белгілеген Шығыс-Қазақстан облысы аграрлық азық-түлік бағдарламасын жүзеге асыру арқылы аймақта азық-түліктің физикалық қолжетімділігі қамтамасыз етілуде.

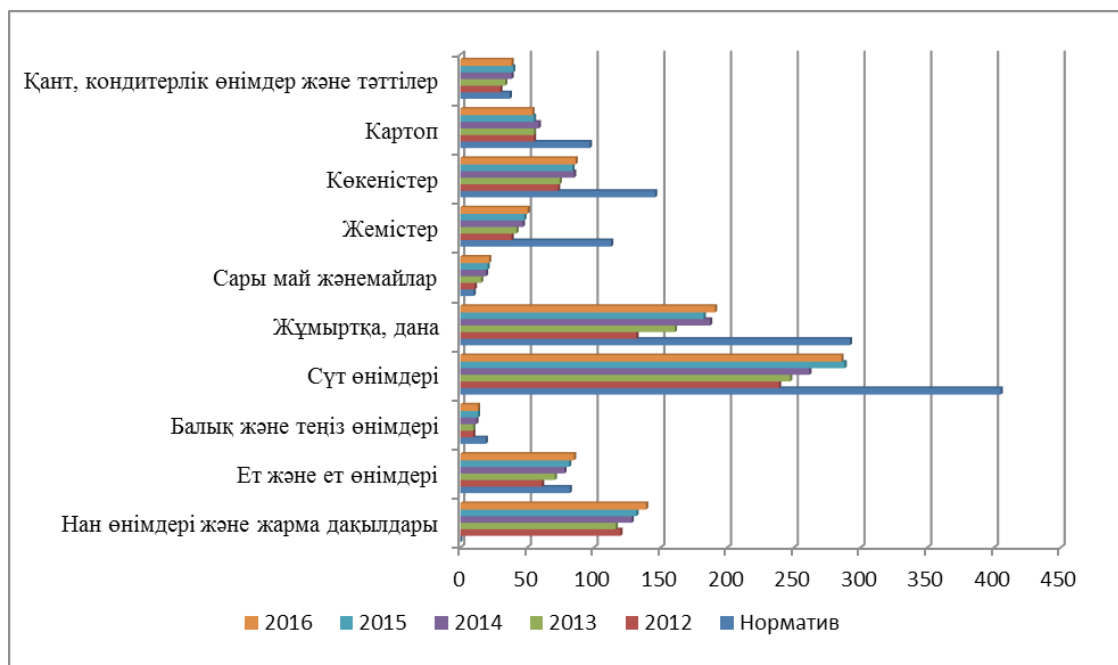
ШҚО азық-түліктің физикалық қолжетімділігі деңгейін бағалау елдегі тұрғындардың азықтық тағамдармен тұтынудың фактілі мөлшерін, яғни орта статистикалық аймақ тұрғындарының азық-түлік тағамдарын қолданудың физиологиялық нормасын ұтымды пайдаланылуы ретінде оларды тұтынудың стандарттарымен салыстыру негізінде орындалды.

Облыс тұрғындарының жан басына шаққандағы факт бойынша азық-түлікті тұтыну талдауы мынаны көрсетті: оның негізгі түрлері бойынша фактідегі тұтынудың стандарт тұтынуға оң арақатысын берді. Нан өнімдері және жарма дақылдары, ет және ет өнімдері сары май және тоң майлар, қант, кондитерлік өнімдер сияқты құнарлығы жағынан құнды тағамдардың тұтынылу деңгейі стандартты тұтынудан артып отыр.

Азық-түлік өнімдерін толық тұтынбау сүт өнімдері бойынша, балық және теңіз өнімдерінде, жұмыртқа, жемістерде, көкөністермен картопта сақталады. Аймақта тұтынудың рационалды нормаға сәйкес халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету проблемасы бар екендігі айқын көрінеді. (кесте 1, б. 73).

Кесте 1 – Шығыс-Қазақстан облысы тұрғындарының 2012–2016 жылдардағы тағамдарды тұтынуы (жылдық жан басына шаққанда, кг)

Тағамдар атаулары	Норматив	Жылдар					2016 жыл 2012 жылға %-бен
		2012	2013	2014	2015	2016	
Нан өнімдері және жарма дақылдары	110	120,0	116,4	128,4	132	139,2	116,0
Ет және ет өнімдері	82	61,2	70,8	78,0	81,6	85,2	139,2
Балық және теңіз өнімдері	19	9,6	9,6	12,0	13,2	13,2	137,5
Сүт өнімдері	405	238,8	247,2	261,6	288,0	285,6	119,6
Жұмыртқа, дана	292	132,0	160,8	187,2	182,4	190,8	144,5
Сары май және майлар	10	10,8	15,6	19,2	20,4	21,6	200,0
Жемістер	113	38,4	42,0	46,8	48,0	50,4	131,2
Көкөністер	146	73,2	74,4	85,2	84,0	86,4	118,0
Картоп	97	55,2	55,2	58,8	55,2	54,0	97,8
Қант, кондитерлік өнімдер және тәттілер	37	30	33,6	38,4	39,6	38,4	128,0

Сурет 1 – Шығыс-Қазақстан облысы тұрғындарының 2012–2016 жылдардағы тағамдарды тұтыну динамикасы

Осыған байланысты, нан бірінші қажеттіліктегі өнім болып табылғандықтан, халықтың тұтыну қабілетінің жоғары емес сатып алушылық жағдайында оның тұтынылуы ғылыми негізделген нормадан асып отыр. Нан және нан өнімдерін тұтынудың жан басына шаққандағы пик шамасы 2016 жылы болды, осы өнімдердің факт бойынша тұтынылуы тұрғындардың жан басына 11,6 кг болғанда нормадан 1,3 есе артқан.

2016 жылы 2012 жылмен салыстырғанда балық және балық өнімдерінің тұтынылуы – 1,4 есе, сүт өнімдері – 1,2 есе, жемістер мен жидектер – 1,3 есе, өсімдік майлары – 2 есе, ет және ет өнімдері – 39,2%, жұмыртқа – 44,5%, нан өнімдері – 16,0%, қант және тәттілер – 28,0% артқан.

ШҚО халқының ішіп-жем өнімдерін тұтыну құрылымы рационалды емес. Маңызды азық-түліктердің көпшілігі ғылыми негізделген нормалардағы көрсетілгеннен айтарлықтай аз мөлшерде тұтынылады. Сонымен, 2016 жылы Шығыс-Қазақстан облысында үй шаруашылығындағы азық-түліктерді тұтыну физиологиялық нормаға сәйкес нан өнімдері бойынша (126,5%), ет және ет өнімдері (103,9%), сары майлар мен майлар (216%) және қалған маңызды

тағамдарды тұтыну деңгейі нормативке сәйкес келмеген. Олар балық және теңіз өнімдері бойынша 69,4%, сүт және сүт өнімдерінде – 70,5%, жұмыртқада – 65,3%, жемістерде – 44,6%, көкөністерде – 59,2%, картопта – 55,7%, қант және кондитерлік өнімдерде – 96,8% құраған.

Келтірілген мәліметтер аймақтың негізгі азық-түлік түрлерімен өзін-өзі қамтамасыз етілу дәрежесін арттыру негізінде ғана шешім табатын өзекті проблема – азық-түлікке физикалық қолжетімділікпен қамтамасыз ету проблемасының бар екендігін куәландырады. Аймақтағы тұтыну деңгейі нарықтың азық-түлік өнімдерімен толығына тәуелді, яғни өндіріс көлеміне және облыстан тысқары жерлерден қабылдауына байланысты. Агро азық-түлік бағдарламасын жүзеге асыру кезеңінде облыс халқының жан басына шаққандағы есебіндегі өндіріс көлемдері астықтан басқа барлық өнім түрлеріне артқан. Мұнда өндіріс көлемі тұтыну көлемінен айтарлықтай асып түседі, яғни негізгі өнімдермен қамтылу бойынша облыс өзін-өзі қамтамасыз етеді.

Кесте 2-де көрсетілгендей, табыстары ең төменгі күнкөріс шамасынан артатын облыс тұрғындарының азық-түліктерді тұтынуы 2016 жылы 2012 жылмен салыстырғанда барлық азық өнімдері бойынша (картопты қоспағанда) артқан, атап айтқанда: нан және нан өнімдері бойынша 16%, етке және ет өнімдеріне – 36,5%, балық және теңіз өнімдеріне – 37,5%, сүт және сүт өнімдеріне – 20%, жұмыртқаға – 36,7%, сары май және майларға – 2 есе, жемістерге – 26,5%, көкөністерге – 16,1%, қантқа, кондитерлік өнімдер мен тәттілерге – 26,9%. Сол кезеңде картопты тұтыну 2,2% төмендеген.

Нан өнімдері және жармаларды, сары майлар мен тоң майларды тұтыну осы барлық талданылып отырған кезеңде физиологиялық нормадан артқан. Ет және ет өнімдерін тұтыну 2015 және 2016 жж. нормативті деңгейден асса, ал 2012–2014 жж. нормативтен төменірек болған. Қант және тәттілердің тұтынылуы 2012 және 2013 жж. норматив деңгейінен төмен болса, ал 2014–2016 жж. физиологиялық нормадан артқан. Балық және теңіз өнімдерінің, сүт өнімдерінің, жұмыртқа, картоп, көкөністер мен жемістер тұтынылуы барлық талданылып отырған кезеңде физиологиялық нормаға сәйкес келмеген.

Сондықтан, табыстары күнкөріс деңгейінен жоғары тұрғындарда:

- ♦ барлық талданылып отырған кезеңде 10 маңызды азық-түліктің ішінде 6-ның тұтынылуы физиологиялық нормаларға сәйкес келмеген;
- ♦ барлық талданылып отырған кезеңде 10 маңызды азық-түліктің ішінде тек 2-нің тұтынылуы физиологиялық нормаларға сәйкес келген;
- ♦ қазіргі уақытта 10 маңызды азық-түліктің ішінде тек 2-нің тұтынылуы физиологиялық нормаларға сәйкес.

Кесте 2 – Табыстары ең төменгі күн көріс шамасынан асатын Шығыс-Қазақстан облысы тұрғындарының 2012–2016 жылдардағы азық-түлік тағамдарды тұтынуы (айына жан басына шаққанда, кг)

Азық-түлік атаулары	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	2016 жыл 2012 жылға %-бен
Нан өнімдері және жарма дақылдары	120,0	117,6	129,6	133,2	139,2	116,0
Ет және ет өнімдері	62,4	73,2	79,2	82,8	85,2	136,5
Балық және теңіз өнімдері	9,6	9,6	12,0	13,2	13,2	137,5
Сүт өнімдері	240,0	252,0	265,2	290,4	288,0	120,0
Жұмыртқа, дана	140,4	165,6	189,6	183,6	192,0	136,7
Майлар және тоң майлар	10,8	15,6	19,2	20,4	21,6	200,0
Жемістер	40,8	44,4	46,8	49,2	51,6	126,5
Көкөністер	74,4	76,8	86,4	84,0	86,4	116,1
Картоп	55,2	55,2	58,8	55,2	54,0	97,8
Қант, кондитерлік өнімдер және тәттілер	31,2	33,6	38,4	39,6	39,6	126,9
Ескертпелер – 1. Кәсіпорындарда қоғамдық тамақтанудың тұтынылуын есептемегенде. 2. Алу көзі.						

Келтірілген мәліметтер Шығыс-Қазақстан облысында өңірлік азық-түліктік қауіпсіздігімен қамтамасыз етілу мәселелерінің бар екендігі туралы бұрын да жасалған қорытындыны дәлелдейді. Сол себепті, табыс деңгейі төмен облыс тұрғындарының тағамдарды тұтынуы физиологиялық нормативтерге сәйкес емес. Олар азық-түліктік қауіпсіздігі жоқ зонада орналасқан.

Шығыс-Қазақстан сүт сауу бойынша республикада бірінші орынды алады. Бірақ, облыстық маңыздылығы бар Семей қала тұрғындарының сүт өнімдеріндегі қажеттілігі 100% меншік өндірісі есебінен қанағаттандырылып жатқан жоқ. Өңір ірі қара мал басы бойынша елдегі екінші орын ала отырып, 2016 жылы 130 мың тонна ет өндірген немесе ол биологиялық қажеттіліктің 173%. Дегенмен, ет өнімімен өзін-өзі қамтуы облыс аумағы бойынша айтарлықтай құбылмалы: Өскемен қаласының халқы 89% шеттен әкелінген етті тұтынады, Зырян, Курчатов, Риддер қалаларында етпен өзін-өзі қамтылуы жоқтың қасы, бірақ осы уақытта Семей сияқты қала тұрғындарының үлкен бөлігі ет бойынша қажеттіліктерін меншік өндірісі есебінен тұтынып отыр. Аталған қалалар ет, сүт және көкөністер өндірісін арттыруға, олардың айналасында азық-түлік белдеулерін құра алатын өзіндік мүмкіндіктеріне ие.

Сондықтан, облыс тұрғындарының тамақтану өнімдерімен қамтамасыз етілуінің тұтыну стандарттарымен сәйкестігін талдау облыстың негізгі азық-түлік түрімен өзін-өзі қамтамасыз еткенін көрсетті: картоп, көкөністер бойынша және бақша мәдениетімен, сүт және сүт өнімдері өндірісі тұтыну көлемінен екі еседен көп артып отыр.

Халықтың азық-түлікті тұтынуына облыстағы өнім өндіру көлемі қалай әсер етсе, тұрғындардың табыстары, олардың өмір сүру деңгейі де солай әсер етеді. Адамдардың табыстарының артуымен азық-түліктің экономикалық қолжетімділігі де артады, ол өз кезегінде тұтынушының минималды қоржынына салынған азық-түлік тауарлары қалыптасқан жағдайдағы баға мен табыс мөлшерінде сатып алу мүмкіндігімен анықталады.

Азық-түліктің экономикалық қолжетімділігін сипаттайтын маңызды фактор ол – оның ақшалай табыстары болып табылады. Номиналды ақшалай табыстар ағымдағы тұтынуға, өндірістік қызметке, салықтарды және басқадай төлемдерді, жинақтарды төлеуге бағытталған ақша қаражаттарын сипаттайды. Номиналды ақшалай табыстардың шамасы есептеу әдістерімен анықталып, тұрғындардың жалдамалы және өз бетімен жұмыспен қамтылуынан және әлеуметтік трансферттерден алатын ақшалай табыстарын бағалаудан тұрады.

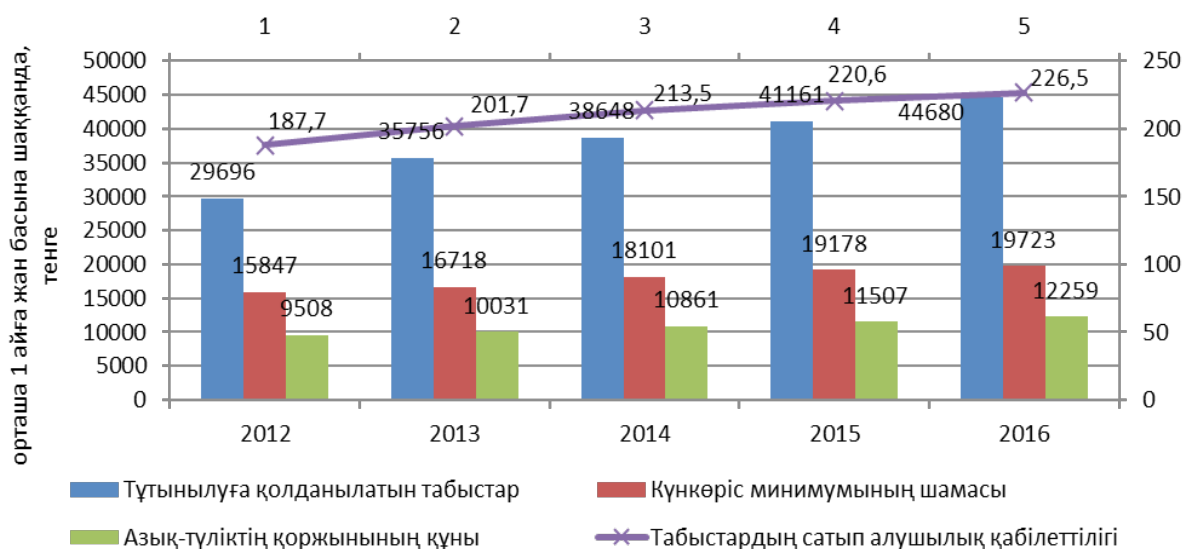
Соңғы бес жылда орташа есеппен жан басына шаққандағы номиналды ақшалай табыс 16 002 теңгеге (40,6%) артып, 2016 жылы 55 392 теңгені құраған. Азық-түліктің экономикалық қолжетімділігі коэффициенті 2012 жылы – 2,49, 2016 жылы – 2,81 артқан. Демек, орта есеппен облыс бойынша тұрғындардың табыс деңгейі азық-түліктің экономикалық қолжетімділігін қамтамасыз етеді.

Бірақ, сол кезде халықтың жекеленген топтар арасында ақшалай табыстарының бөлінісі біркелкі емес екені көрніс табады. 2016 жылы облыс халқының 2% ең төменгі күнкөріс шамасынан төмен табыстарға ие болды. Осы топтағы тұрғындардың үлесі жыл сайын қысқартылуда екенін атап өту керек, соңғы бес жылда ол 3 есеге азайған. 2016 жылы облыста 1 тұрғынның номиналды ақшалай табысы айына 55 392 теңге.

Мұнда бір айдағы күнкөріс минимум шамасы 19 723 теңгені құрады, оның ішінде минималды азық-түліктің қоржыны (азық-түлік өнімінің 43 атауынан тұратын жиын немесе күнкөріс минимумының 60%) 12 259 теңгені құрады. Сондықтан, орта статистикалық азамат минималды азық-түлік қоржынының 4,5 [55 392/12 259] мөлшерінде азықтық тамақтарды сатып алуы мүмкін.

Нақты ақшалай табыстар тұтынушылық бағалар индексі есебінен қайта есептеледі, яғни халықтың сатып алушылық қабілетін көрсетеді. Сурет 2-де (б. 76) көрсетілгендей, табыстардың сатып алушылық қабілеті соңғы бес жылда өсу беталысына ие. Бұл тұтынушылық бағалар деңгейінің өзгерісінен орын алды.

2016 жылы облыста алдын ала болжанған мәліметтері бойынша азықтық тағамдар бағасы шамамен 15,2% өскен. Максималды бағаның өсуі жұмыртқада (29,7%), балық және теңіз өнімдеріне 28,1% артты және майлар мен тоң майларға 18,4% артқан. 2016 жылы азық-түлік бағалары бойынша төмендеу байқалмады. Осы фактор облыс халқы үшін азық-түлік тауарларына экономикалық қолжетімділік деңгейінің төмендеуіне айтарлықтай әсер еткен.

Сурет 2 – Табыстар деңгейінің көрсеткіштері

Кесте 3 – 2012–2016 жж. ШҚО азық-түлік өнімдеріне баға индекстері

Азық-түліктер атаулары	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.
Барлық тағамдар	106,4	102,4	103,2	106,3	115,2
Нан өнімдері және жарма дақылдары	107,0	102,4	104,5	115,4	111,3
Ет және ет өнімдері	121,4	113,4	116,8	122,3	140,9
Балық және теңіз өнімдері	105,5	105,7	104,7	111,2	128,1
Сүт өнімдері	113,1	103,9	103,7	112,4	116,7
Жұмыртқа, дана	111,1	96,7	125,1	80,1	129,7
Майлар және тоң майлар	111,8	101,9	101,2	102,1	118,4
Жемістер	83,0	97,6	87,2	107,3	113,6
Көкөністер	94,7	93,5	97,2	118,9	121,5
Қант	109,6	103,0	103,0	109,8	116,7
Кондитерлік өнімдер	107,1	105,6	103,3	105,8	114,9

Өңірлік бағаның өсуі халықаралық бағаның өсуінің салдары болып табылады. Х. Раско және Р. Бернстайн экономистерінің айтуы бойынша тек 3 жыл ішінде астық бағасы 3 есеге өсті, сондай-ақ, басқа барлық азық-түлік бағасы 2 есеге өсті, себебі жарма – барлық азық-түліктің базасы болып саналады. Сондай-ақ, азық-түлік бағасының өсу себептері Қытай, Үндістан және Индонезия (бұл елдерде ет, сүт, нан және ірімшіктер көбірек тұтынылады) сияқты елдерде тамақтану әр алуандығының артуы, бензин мен энергияға бағаның өсуі (олардың бағасы азық-түліктің өзіндік құнына кіреді) және әлемдегі биоотын өндірісін ұлғайту болып табылады. Экономистер бағаның жаһандық өсуіне байланысты, азық-түлік бағасының өсуін білдіретін, жаңа «агфляция» терминін ойлап тапты [1].

Азық-түліктер тұрғындардың негізгі массасының шығындар баптарының басым бөлігі болғандықтан, үй шаруашылықтарының тағамдық рацион нағыз тұтыну мүмкіндіктерін ашып көрсетеді. Статистикалық органдар жүргізген зерттеулер нәтижелері бойынша, көпшілік үй шаруашылықтары күнделікті (91,5-ден 98,1%-ға дейін) көбінесе шай, қант және нан тұтынады; өсімдік майы – 75,6%, көкөніс – 78,1%, сүт – 60,7%, ет және құс еті, жұмыртқа, жарма және макарон өнімдер, кондитерлік өнімдер және тәттілер-әдетте, аптасына 3 реттен артық емес – 72,5%. Респонденттердің жалпы санының 0,7% мүлде макарон өнімдерін тұтынбайды, 7,4% – балық және теңіз өнімдерін, 24,8% – маргарин, 23,3% – жемістер мен жидектер маусымынан тыс кезде тұтынады [2]. Сонымен, ШҚО халқының 20–25%-ы рационалды емес тамақ құрылымына ие екендігі туралы қорытынды жасауға болады.

Облыс халқы тұтынатын өнімдердің энергетикалық құндылығы азық-түліктің минимальды қажеттілігіндегі энергетикалық құндылығы 1831 ккал болғанда жан басына шаққанда тәулігіне 3393 ккал құрайды. Алайда, азық-түлік тұтыну құрылымы ұтымды емес болып келеді.

Халықтың тамақтану рационының теңгерімділігі Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы стандарттарына сәйкес анықталады, яғни сәйкесінше ақуыздар үлесі 10–15%, майлардың пайыздық үлесі 15–30%, көмірсулар пайызы – 55–75% болуы тиіс [3]. Шығыс Қазақстан халқының тәуліктік рационында көмірсулар үлесі 52%, 36% – майлар, 12% – ақуыздар болып келеді. Демек, майлар мен көмірсулар бойынша тағамдық рацион нормативтік деңгейге сай емес. Сондықтан, тамақтану рационы теңгерілмеген болып табылады.

Аймақтың азық-түліктік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде ҚР басқа да өңірлерімен және сондай-ақ шет мемлекеттермен сауда саттықтың болуы маңызды рөл атқарады, яғни көптеген өңірлер үшін өзін-өзі негізгі азық-түлікпен толық қамтамасыз етуі бірқатар қиыншылықтарға байланысты мүмкін емес және экономикалық тиімсіз. Облыс Солтүстік және Оңтүстік Қазақстан аймақтарына, сондай-ақ Астана және Алматы қалаларына, Ресей, Беларусь, Өзбекстан, Қырғызстан, Ауғанстан және Түркия елдеріне өз өнімдерін жеткізеді. Өңір көбінесе астық, бал, күнбағыс майын, сүт өнімдерін, кондитерлік өнімдерді, жұмыртқа, ет және спирттік ішімдіктерді экспорттайды. 4-ші кестеде көрсетілген деректер бойынша, агроөнім экспорты барлық аймақтық экспорттың азғана үлесін құрайды.

Кесте 4 – ШҚО бойынша 2012–2016 жылдардағы экспорт-импорт

АҚШ млн долл.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	2016 жыл 2012 жылға %-бен
Тауар айналым	5617,1	5291,8	5122,1	4026,5	3774,0	67,2
Жиынтық экспорт	2936,6	2376,8	2245,3	2175,4	2234,1	76,1
Азық-түлік экспорты	38,4	61,7	92,4	112,8	134,2	349,5
Жиынтық импорт	2680,5	2915,0	2876,9	1851,1	1539,9	57,4
Азық-түлік импорты	88,4	81,9	79,0	54,0	43,8	49,5
Доллар бағамы	148,3	150,7	154,8	183,7	333,4	224,8

Кедендік статистикасының мәліметтері бойынша Шығыс Қазақстанда 2016 жылы 484 тонна ет және суб өнімдер, 265,5 тонна өсімдік майлары мен тоң майлар, 506,1 тонна қант қамысы және қызылша, 431,6 тонна шоколад және қант қоспасы бар басқа да тамақ өнімдері жеткізілген. 2012 жылмен салыстырғанда импорт көлемі 42,6%-ға, ал экспорт – 23,9%-ға төмендеген [4]. Өңірдің негізгі экспорттық мәдениеті бидай болып табылады, оның үлесі экспорттың жалпы көлемінде шамамен 90%-ды құрайды. Екінші орында ұн экспорты (9%) және ол Ресей, Беларусь, Өзбекстан, Қырғызстанға экспортталады. Мал шаруашылығы өнімдерін экспортқа бағдарланған ең перспективалы түрі бұғы шаруашылығының мүйіз қаны өнімдері болуда. Дәстүрлі экспорттаушы елдер болып – Оңтүстік Корея, Гонконг саналады. Бұғы мүйіздерін экспорттау көлемі шамамен 4,5–5,0 мың киллограмм 750–800 мың АҚШ долларына бағаланады. Облыс Ресей Федерациясына, Беларусь Республикасына, Украинаға жүн, Иран, Ауғанстан, Ресей Федерациясына тері шикізатын экспорттау мүмкіндігіне ие [5].

Зерттеулер нәтижесінде Шығыс Қазақстанда аймақтық азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде елеулі проблемалар бар екендігі анықталды: бірқатар маңызды азық-түліктерді тұтыну медициналық нормаларға сәйкес келмейді. Осы уақытта, өңірде ауылшаруашылық дақылдарының шығымдылығы айтарлықтай өсу резервтеріне ие. Бұған, атап айтқанда, жергілікті бейімделген тұқымдарды пайдалану және ауылшаруашылық техникасына, соның ішінде органикалық және минералды тыңайтқыштарды нормативтік құжаттарға сәйкес пайдалану арқылы қол жеткізуге болады. Ауыл шаруашылық өндірісі қызметінің тиімділігін арттыру және осы негізде өңірлік азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін сүт белдеуі аймағының өнеркәсіптік орталықтарының айналасын дамыту және ірі қара малдың құрылымын жақсарту ұсынылады.

Осылайша, өңірде азық-түлікке табиғи қолжетімділік дәрежесінің жеткілікті деңгейі байқалады, Шығыс Қазақстан облысының халқы үшін азық-түлік өнімдерінің экономикалық қолжетімділік деңгейі 2012 жылдан 2015 жылға дейін тұрақты өсуде. Алайда, 2016 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін барлық азық-түлік тауарларының бағасының өсуіне байланысты, осы критерий аймақтағы азық-түлік қауіпсіздігінің жеткілікті деңгейін анықтай алмайды; азық-түлік қауіпсіздігінің үшінші критерийі – тұтынушылар үшін азық-түлік қауіпсіздігі – бүгінгі күні Шығыс Қазақстан Облысында өндірілген өнімдері жоғары сапалы және экологиялық тазалығымен ерекшеленетіндіктен қажетті талаптарды қанағаттандырады.

Ауылшаруашылық өндірісінің тиімділігін арттырудың маңызды факторлары ауыл шаруашылық ынтымақтастығы және агроөнеркәсіптік интеграция, азық-түлік кластерлерін құру, сонымен қатар агроөнеркәсіптік кешеннің аймақаралық тауар тарату жүйесін дамыту болып табылады, нәтижесінде делдалдардың санын азайтуды, халықтың әлеуметтік жағдайы төмен топтары үшін азық-түліктің экономикалық қолжетімділігін арттыру қамтамасыз етіледі. Бұдан басқа, агроөнеркәсіптік кешеннің қызмет атқару тиімділігін арттыру және осы негізде шығыс өңіріндегі азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында, импорт алмастырушы және экспорттық әлеуетке ие өнеркәсіптерге мемлекеттік қолдау жүзеге асырылуда, агроөнеркәсіптік интеграцияны дамыту және азықтық кластерін қалыптастыру, сондай-ақ Алтай өлкесімен Еуразиялық экономикалық одақ аясындағы трансшекаралық ынтымақтастықты дамыту бойынша бірқатар шаралар жүзеге асырылуда.

Өзін-өзі қамтамасыз ету тұжырымдамасын іске асыру тиімділігіне аграрлық-азық-түлік саясатын әзірлеу мен енгізу кезінде ескеру қажет бірқатар факторлар ықпал етеді, атап айтқанда: а) мамандандырылған азық-түлік аймақтарын құру және оларды мамандандыруын тереңдетуді ескере отырып, елдің түрлі топырақ-климаттық және экономикалық аумақтарының әлеуетін тиімді пайдалану мақсатында өндірісті ұтымды орналастыру; б) өсімдік шаруашылығы өнімінің шығымдылығын және мал өнімінің өнімділігін арттыратын технологияларды пайдалану; в) ауыл шаруашылығына әлеуметтік сілкіністер мен саяси тұрақсыздықтың әсер етуі, сондай-ақ қоршаған ортаның әртүрлі нашарлауы және т.б.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Фомин Д.А., Храмов Н.С. Экономические основы развития агропромышленной интеграции. – Новосибирск: СибНИИЭСХ, 2011. – 120 с.
- 2 Ленчевский И.Ю. О некоторых аспектах продовольственной безопасности // Достижение науки и техники АПК. – 2013. – № 1. – С. 6–9.
- 3 Бурдуков П.Т., Саитгалиев Р.З. Россия в системе глобальной продовольственной безопасности. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.duel.ru>.
- 4 Чернова О.А. Продовольственная безопасность: научно-теоретические подходы к определению терминологии / О.А. Чернова, В.Е. Степаненко // Юридический мир. – 2006. – № 10. – С. 44–48.
- 5 Гумеров Р. Как обеспечить продовольственную безопасность страны? // Российский экономический журнал. – 2011. – № 9. – С. 57–69.

Аннотация

Понятие «продовольственная безопасность» заняло прочное положение в научном обороте наряду с понятиями экономической безопасности. Уровень продовольственной безопасности оценивается комплексом показателей, наиболее важными из которых являются уровень физической и экономической доступности продовольствия для различных категорий населения; степень удовлетворения физиологических потребностей в компонентах и энергетическом содержании рациона, качества потребляемых ресурсов. Решение проблемы продовольственного обеспечения и продовольственной безопасности требует системного анализа и поиска оптимальных путей выхода из сложившейся ситуации. При этом поставленная проблема должна решаться как на уровне государства, так и на уровне отдельных регионов в рамках разработки региональных концепций продовольственной безопасности. В статье проведены прикладные исследования по оценке физиологической составляющей продовольственной безопасности региона. Измерение уровня данного показателя по основным продуктам жизнеобеспечения населения одного из промышленно развитых регионов страны осуществлено на основе проведения различных статистических наблюдений за обеспечением продуктами

питания и доходами населения в динамике. Авторами использованы графические и статистические методы анализа, которые апробированы на данных внутриобластных регионов и применение которых возможно во всех регионах Республики Казахстан с учетом территориальных особенностей. Результаты исследований экономической составляющей продовольственной безопасности населения на региональном уровне дают возможность придать действиям органов управления страны конкретные направления, адресность и временные параметры.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, регион, доходы, население, нормы потребления, анализ, качество.

Abstract

It is generally accepted that the concept of “food security” has taken a firm position in the scientific turnover, along with the concepts of economic security. The level of food security is assessed by a set of indicators, the most important of which are: the level of physical and economic accessibility of food for various categories of the population; degree of satisfaction of physiological needs in the components and energy content of the diet, quality of consumed resources. Solving the problem of food security requires a systematic analysis and the search for optimal ways out of this situation. At the same time, the problem should be solved both at the state level and at the level of individual regions within the framework of developing regional concepts of food security. In the article, applied research was conducted to assess the physiological component of the food security of the region. The measurement of the level of this indicator for the main life-support products of the population of one of the industrially developed regions of the country was carried out on the basis of various statistical observations of the provision of food and income of the population in the dynamics. The results of research into the economic component of the food security of the population at the regional level make it possible to impart specific directions, targeting and time parameters to the governing bodies of the country. The results of studies of the economic component of «food security» of population at the regional level provide the opportunity to bring the actions of the authorities to specific areas, targeting and timing.

Key words: food security, region, income, population, consumption norms, analysis, quality.